

*Костова Н.І.,**к. ю. н, асистент**кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету*

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН, ЯКІ ВИНΙΚАЮТЬ ПРИ СТВОРЕННІ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Анотація. В статті розглядаються проблеми визначення правової природи відносин, які виникають при створенні акціонерних товариств. Особлива увага приділяється питанню відносинам, які мають не лише теоретичне, а й практичне значення, яке дозволить визначити їх місце в системі правових відносин, встановити особливості їх правового регулювання, порядок та способи захисту прав та інтересів учасників таких відносин.

Ключові слова: правова природа відносин, корпоративні правовідносини, акціонерні товариства, учасники корпоративних відносин.

Постановка проблеми. Звернення до проблеми визначення правової природи відносин, які виникають при створенні акціонерних товариств, обумовлена декількома причинами. З'ясування особливостей таких відносин має не лише теоретичне, а й практичне значення, так як дозволить визначити їх місце в системі правових відносин, встановити особливості їх правового регулювання, порядок та способи захисту прав та інтересів учасників таких відносин.

У наукових дослідженнях, присвячених проблемам корпоративного права, висловлюються протилежні точки зору щодо визначення природи правовідносин, які виникають при створенні господарських товариств, в тому числі й акціонерних.

Відповідно до першої точки зору, відносини, які виникають при заснуванні юридичних осіб, в тому числі й акціонерних товариств, визнаються корпоративними відносинами.

Відповідно до другої, наголошується на тому, що до моменту державної реєстрації не існує юридичної особи, відповідно не виникають корпоративні права, а тому недоречним є віднесення до корпоративних тих відносин, які виникають при створенні товариства.

У зв'язку з цим для визначення правової природи відносин, які виникають при створенні акціонерних товариств, вважається необхідним проаналізувати поняття та особливості корпоративних правовідносин.

Як слушно зазначає В. А. Васильєва, на сьогоднішній день жоден із видів суспільних відносин не зумовив такого розмаїття визначень, поглядів та дискусій, як корпоративні правовідносини і, відповідно, їх елементи – суб'єктивні корпоративні права. При цьому корпоративні правовідносини В. А. Васильєва

визначає, як врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав [1, 24].

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Численні дискусії навколо природи корпоративних відносин обумовлені, зокрема, відсутністю належного правового регулювання. Так, офіційне визначення корпоративних відносин закріплено у Господарському кодексі України в статті 167 відповідно до якої це відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Цивільний кодекс України не надає визначення корпоративних відносин, не виокремлює їх як різновид правовідносин, які регулюються цивільним правом. Разом з тим, Цивільний кодекс України регулює питання реалізації окремих корпоративних прав, відносини, які виникають при створенні, діяльності та ліквідації господарських товариств.

Метою статті є закріплення в предметі цивільного права корпоративних відносин, вимагає від законодавця створення цілого ряду норм та інститутів, які дозволять забезпечити баланс корпоративних інтересів різних суб'єктів, їх захист, стабільність внутрішньо корпоративних зв'язків, недопустимість зловживання правами та втрати корпоративного контролю з урахуванням специфіки внутрішньо корпоративних відносин та впливу на зовнішні господарські відносини.

Викладення основного матеріалу. Як зазначає В. А. Васильєва, за законом будь-які суспільні відносини, об'єктом яких є корпоративні права, слід вважати корпоративними. На перший погляд достатньо було б і одного кваліфікуючого критерію при умові чіткості щодо самого поняття корпоративних прав. Перелік корпоративних прав носить дискретний характер і це в свою чергу ускладнює ситуацію із кваліфікації відносин. Тому більшість дослідників звертаються до аналізу суб'єктного складу корпоративних відносин [2, 56].

Щодо сфери існування корпоративного правовідношення в юридичній літературі склалося одразу кілька теорій (підходів).

О. Р. Кібенко зазначає, що все те, що так чи інакше пов'язано з діяльністю господарських товариств, під-

падає під регулювання норм корпоративного права. Причому пропонується поділ корпоративних правовідносин на два види: внутрішні й зовнішні. Внутрішніми є відносини, які виникають всередині господарського товариства, а зовнішніми – які виникають у процесі здійснення ним підприємницької діяльності. Внутрішні корпоративні правовідносини, у свою чергу, поділяються на три групи: 1) відносини між учасниками товариства; 2) відносини між господарським товариством і його учасниками; 3) відносини між різними органами господарського товариства. Зовнішні корпоративні відносини, на переконання Кібенко О. Р., можуть бути приватноправового або ж публічно-правового характеру. Основну масу приватноправових корпоративних відносин складають відносини цивільні й трудові; публічно-правові корпоративні відносини можуть проявлятися в адміністративних, фінансових, кримінально-правових та багатьох інших [3, 288].

Корпоративні правовідносини – це засновані на участі в корпоративних організаціях (акціонерному товаристві, товаристві з обмеженою і додатковою відповідальністю) відносні цивільні правовідносини майнового характеру, які виникають між корпоративною організацією і її учасниками і пов'язані з реалізацією і захистом суб'єктами цих правовідносин, належних їм корпоративних прав і виконанням покладених на них корпоративних обов'язків.

Специфіка корпоративних відносин, які існують між юридичною особою, її учасником (учасниками), а також іншими особами, які здійснюють функції її органів, полягає у тому, що їх учасники, виступаючи самостійними та незалежними суб'єктами цивільного обігу, які мають власну волю, набувають по відношенню один до одного права корпоративної влади та приймають на себе обов'язки корпоративного підпорядкування, при цьому об'єм та зміст цих прав та обов'язків визначається законом, засновницькими документами юридичної особи та відповідними договорами [4, 3].

Слід звернути увагу, що в наведених підходах до визначення поняття та особливостей корпоративних правовідносин серед суб'єктів корпоративних відносин зазначено, зокрема, учасників товариства, саме товариство. Про засновників, як учасників корпоративних правовідносин, не зазначається.

О. М. Вінник визначає корпоративні відносини як такі, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [5, 32].

Отже, наведене свідчить, що для виокремлення корпоративних відносин, важливе значення має чітке визначення об'єкту, з приводу якого вони виникають. Корпоративними слід визнавати правовідносини, які виникають щодо здійснення та захисту корпоративних прав. Таке обмеження, на нашу думку, дозволить відокремити від корпоративних інші цивільні, господарські відносини, які пов'язані з діяльністю господарського товариства, чи його учасників, акціонерів, але при цьому не пов'язані з корпоративними правами.

Окрім визначення кола відносин, які слід відносити до корпоративних, не менш дискусійним є питання моменту, з якого такі відносини виникають, а саме чи є відносини між засновниками корпоративними, чи це цивільні зобов'язальні відносини.

В. М. Кравчук зазначає, що окремі відносини, які входять до складу корпоративних, є зобов'язальними (наприклад, відносини щодо сплати внесків до статутного капіталу), а отже й цивільними, окремі – управлінськими (наприклад, відносини щодо скликання та проведення загальних зборів учасників), окремі – трудовими (наприклад, відносини між головою виконавчого органу й товариством), окремі – фінансовими (наприклад, відносини щодо емісії цінних паперів)» [6, 464].

Виділення організаційного характеру майнових, а головне корпоративних відносин, багато в чому може сприяти вивченню і розумінню корпоративної дійсності. Концепція організаційних засад здатна стати основою для пояснення розуміння корпоративних відносин, які значно ускладнилися, а її вивчення повинне одержати подальший розвиток у більшості сучасних юридичних осіб [7, 19].

Цивільно-правовим організаційним відносинам властиві всі ознаки, притаманні категорії правовідносин взагалі й притаманні цивільним правовідносинам як категорії приватного права. Звідси випливають ще й такі характерні риси організаційних цивільних правовідносин:

По-перше, вони не є самодостатніми, а обслуговують інші, основні цивільні правовідносини, виступаючи засобом впорядкування останніх;

По-друге, зазначений зв'язок організаційних цивільних правовідносин з іншими цивільними правовідносинами може мати неоднакове значення і неоднакову конкретну спрямованість у залежності від того, про який конкретний етап у розвитку майнових або особистих немайнових цивільних відносин йдеться;

По-третє, зв'язок організаційних цивільних правовідносин з іншими цивільними правовідносинами за своїм змістом може бути неоднаковим. В одних випадках організаційні правовідносини виступають як своєрідна організаційна передумова формуван-

ня, зміни або припинення того чи іншого цивільно-правового зв'язку суб'єктів, у інших – організаційно-правові відносини є одним із елементів цивільних правовідносин, які вже існують [8, 9-16].

Досліджуючи організаційні корпоративні відносини О.І. Харитонова виділяє такі ознаки організаційних відносин:

По-перше, специфіка нормативного підґрунтя організаційних відносин зумовлена вирішальним значенням для їхнього регулювання актів цивільного та іншого законодавства.

По-друге, специфічним є суб'єктний склад цивільних організаційних відносин, оскільки тут одним із суб'єктів завжди має бути носій владних повноважень. Саме владний характер одного із суб'єктів відносин надає цим відносинам особливого змісту, зумовлюючи конструкцію, яка дозволяє одному із суб'єктів застосовувати засоби владного правового тиску.

По-третє, об'єктом цивільно-правових організаційних відносин є суспільні відносини, які підлягають організації (впорядкуванню) у сфері господарювання.

По-четверте, змістом цивільних управлінських (організаційних) відносин є права і обов'язки, які виникають у процесі регулювання і залежать від функції останнього. У свою чергу, зазначені функції також відображають специфічні риси цивільно-правових управлінських організаційних відносин.

Організаційні корпоративні цивільні правовідносини, це побудовані переважно на засадах формальної або фактичної субординації регулятивні цивільні правовідносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення корпорацій (юридичних осіб) між їхніми учасниками, котрі виступають як учасники цивільних відносин [9, 127].

Висновки. Аналізуючи наведені підходи до характеристики правовідносин, які виникають при створенні господарських товариств, можна зробити висновок, що переважно підкреслюється їх подвійна природа. Зокрема, зазначається про організаційний характер таких відносин та їх корпоративну природу.

Разом з тим, висловлюються й протилежні точки зору, коли поява корпоративних відносин пов'язується виключно з фактом реєстрації товариства.

На нашу думку, більш доречним все ж таки є виокремлення правовідносин, які виникають при створенні господарських товариств, в тому числі акціонерних товариств, з поміж інших цивільно-правових відносин. Особливо це стосується відносин, які виникають при створенні акціонерних товариств, що обумовлено розподілом між засновниками акцій та їх оплатою ще на стадії створення товариства. Незважаючи на те, що акціонерне товариство не зареєстровано, у засновників виникає сукупність прав,

пов'язаних з акціями, та обов'язків як організаційного, так і майнового характеру. Звісно, не всі відносини, які виникають при створенні акціонерних товариств, можуть бути віднесені до корпоративних.

При заснуванні акціонерних товариств його засновники виступають учасниками різних відносин, і цивільно-правових і адміністративно-правових. Всі ці відносини виникають у зв'язку з вчиненням дій, спрямованих на створення товариства, але не всі вони можуть бути віднесені до корпоративних. Так, відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням державної реєстрації є публічно-правовими відносинами, учасником яких виступає суб'єкт владних повноважень. Такі відносини не є корпоративними, так само як і відносини, пов'язані із реєстрацією Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. Такі відносини є невід'ємною складовою процесу створення товариства, однак не можуть, на нашу думку відноситись до корпоративних.

Що стосується приватноправових відносин, які виникають у зв'язку із створенням акціонерних товариств, вважається на необхідне розділити їх також на дві категорії.

По-перше, це відносини, які виникають між засновниками товариства (сторонами договору про створення акціонерного товариства). Саме ці відносини, пов'язані із майновою та організаційною участю засновників у створенні товариства, слід розглядати як корпоративні відносини.

По-друге, це відносини, які виникають між засновниками та третіми особами. Хоча ці відносини також спрямовані на забезпечення створення акціонерного товариства, вони не можуть визнаватись корпоративними, так як їх учасників не об'єднує спільна мета – заснування юридичної особи, а також майнова участь у формуванні статутного капіталу товариства. Такими є відносини, які виникають із договорів про придбання майна, оренду приміщень тощо.

Правовідносини, які виникають у зв'язку зі створенням акціонерного товариства відрізняються такими характерними ознаками.

По-перше це мета, з якою учасники вступають у такі відносини, а саме створення акціонерного товариства.

По-друге, особливості регулювання. Поряд з нормативно-правовими актами важливе значення у визначенні прав та обов'язків засновників, порядку вчинення дій по створенню товариства може відігравати договір про створення товариства.

По-третє, суб'єктний склад таких відносин. В першу чергу відносини по створенню акціонерних товариств виникають безпосередньо між засновниками акціонерного товариства, які й виступають основними їх учасниками до припинення таких відносин у зв'язку

із реєстрацією товариства або відмовою засновників від подальшого заснування товариства. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» засновниками акціонерного товариства визнаються держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, а також фізичні та /або юридичні особи, що прийняли рішення про його заснування. Засновниками акціонерного товариства можуть бути одна, дві чи більше осіб.

Слід зазначити, що у законодавстві встановлено певні обмеження, щодо можливості виступати засновником товариства.

Щодо юридичних осіб, виходячи з положень ст. 4 Закону «Про акціонерні товариства», можуть бути визначені наступні обмеження:

– по-перше, акціонерне товариство не може бути створено одним засновником учасником – підприємницьким товариством, учасником якого є одна особа;

– по-друге, акціонерне товариство не може бути створено та мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа.

Щодо фізичних осіб – засновників слід зазначити наступне. Відповідно до ст. 32 Цивільного кодексу України неповнолітня особа з чотирнадцяти років може бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи. На нашу думку визнання за особою права виступати засновником, починаючи з чотирнадцяти років не може бути оцінено лише з позитивної сторони. І хоча акціонер товариства несе ризик від участі в товаристві лише в межах здійсненого вкладу, що унеможливує звернення стягнення на майно акціонерів за боргами товариства, не призведе до додаткових майнових витрат, крім зроблених на придбання акцій, все ж таки участь у товаристві не обмежується лише фінансовими активами.

Що стосується змісту правовідносин, які виникають у зв'язку зі створенням акціонерних товариств, як і в інших цивільно-правових відносинах, корпоративних відносинах, це права та обов'язки учасників таких відносин. Вступаючи у відносини по заснуванню товариства, засновники в першу чергу реалізують право на створення юридичної особи, яке включає можливість визначення організаційно-правової форми юридичної особи, визначення мети та напрямків діяльності, структури управління тощо. Поряд з правом заснувати товариство, засновники також наділені правом відмовитись від участі у створенні товариства, яке не обмежується на законодавчому рівні. Засновники мають право здійснювати дії по заснуванню товариства самостійно або призначити уповноважену

особу. Приймати участь у голосуванні на установчих зборах (це право по суті співпадає з правом участі у загальних зборах акціонерного товариства).

Обов'язки засновників товариства можуть бути поділені на дві категорії:

Мають майновий зміст – обов'язок своєчасно внести внески в рахунок оплати акцій, вносити кошти на покриття витрат, пов'язаних із створенням товариства.

Мають організаційний (управлінський) зміст, передбачають участь у зборах засновників, в установчих зборах, вчинення дій по створенню товариства на виконання доручень інших засновників товариства, належне виконання умов договору про створення товариства.

Відносини, які виникають при створенні акціонерних товариств, можуть бути поділені на декілька категорій: по-перше, відносини, які виникають безпосередньо між засновниками акціонерного товариства (є приватноправовими, мають корпоративну природу); по-друге, відносини, які виникають між засновниками та третіми особами щодо вчинення дій із заснування товариства, наприклад, відносини представництва (є приватноправовими, цивільними, не мають корпоративної природи); по-третє, відносини, які виникають між засновниками та органами державної влади (є публічно-правовими, не мають корпоративної природи).

Література:

1. Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва // Юридична Україна. — 2003. — № 10. — С. 24-26.
2. Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва. — Івано-Франківськ, 2010. — С. 56-62.
3. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособ. / Е. Р. Кибенко. — Х.: Эспада, 2001. — 288 с.
4. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица по российскому гражданскому праву: дис. д-ра юрид. наук / Н. В. Козлова. — Москва, 2004. — С. 3.
5. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О. М. Вінник. — К., 2004. — 32 с.
6. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. — Л.: Край, 2009. — 464 с.
7. Синенко А. Ю. Эмиссия корпоративных ценных бумаг, правовое регулирование: теория и практика / А. Ю. Синенко. — М., 2002. — С. 19.
8. Харитонов Є. О. Поняття та види цивільних організаційних правовідносин: постановка проблеми / Є. О. Харитонов, О.І. Харитонova // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. — Одеса, 2008. — Вип. 41. — С. 9-16.
9. Харитонova О.І. Організаційні корпоративні правовідносини: до проблеми визначення поняття / О.І. Харитонova // Охорона корпоративних прав: матер. Всеук. наук.-практ. семін. — Івано-Франківськ, 2011. — С. 125-130.

Костова Н. И. Правовая природа отношений, возникающих при создании акционерного общества

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы определения правовой природы отношений, возникающих при создании акционерных обществ. Особое внимание уделяется вопросу отношений, которые имеют не только теоретическое, но и практическое значение, которые позволят определить их место в системе правовых отношений, установить особенности их правового регулирования, порядок и способы защиты прав и интересов участников таких отношений.

Ключевые слова: правовая природа отношений, корпоративные правоотношения, акционерные общества, участники корпоративных отношений.

Kostova N. The legal nature of the relationship arising from the creation of the joint stock company

Summary. The problems of determining the legal nature of the relationship arising from the creation of joint stock companies. Particular attention is paid to the relationships are not only theoretical but also practical, which will determine their place in the system of legal relations, to determine the features of their legal regulation, order, and ways to protect the rights and interests of the participants in such relationships.

Keywords: legal nature of the relationship, corporate relationships, joint stock companies, the participants of corporate relations.